

Спеціалізованій вченій раді К 64.051.31

Харківського національного університету

імені В.Н. Каразіна

61022, м. Харків, Майдан Свободи, 6

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, доцента
Магновського Ігоря Йосифовича на дисертацію Михайлова Михайла
Борисовича «Нетипові (допоміжні) форми безпосередньої демократії:
теорія та конституційно-правове регулювання», подану на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю
12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.**

Ступінь актуальності обраної теми дослідження

Конституціями демократичних країн, у тому числі й України, визнається та закріплюється право народу на безпосереднє здійснення влади. Виходячи з положень ст. 69 Основного Закону України, громадянам гарантується можливість реалізації цього права через різноманітні форми безпосередньої демократії. При цьому законодавством не визначається їх вичерпний перелік, тому перед науковцями та юристами-практиками відкривається широке поле роботи, спрямованої на визначення кола форм прямого народовладдя, аналіз їх здатності задовольняти інтереси суспільства й держави, а також проведення їх класифікації та систематизації.

Як правило, основним предметом наукових досліджень є такі форми безпосередньої демократії, як вибори й референдум, з огляду на їх значну поширеність і значущість для реалізації народом свого права на владу та подальшого формування системи представницької демократії.

Проте, у контексті значного наукового доробку вкрай актуальним залишається аналіз форм прямого народовладдя, які нині, відіграючи допоміжну роль стосовно вже усталених, типових форм безпосередньої демократії, не знайшли значного поширення або перебувають на етапі свого становлення та завоювання популярності у світі. Підтвердженням

вищезазначеного можна вважати події останніх років як в Україні, так і в інших молодих демократіях Східної Європи, що полягали в об'єктивізації волі народу в нетипових формах, таких як мирні збори, демонстрації та протестні рухи. Аналогічні суспільні процеси спостерігаються у багатьох країнах із різним ступенем демократичності. Це можна розглядати беззаперечним свідченням неспроможності визначених і гарантованих конституціями форм безпосередньої демократії бути єдиним дієвим засобом здійснення народом належної йому влади й задовольняти всі його потреби в процесі управління суспільними та державними справами.

Викладене підтверджує необхідність ґрунтовного дослідження відмінних від виборів та референдуму форм прямого народовладдя, аналізу можливостей використання сучасних технологій для забезпечення ефективного, швидкого та легкого доступу громадян до вирішення питань державного та місцевого значень, а також напрацювання пропозицій по реформуванню конституційно-правового регулювання інституту безпосередньої демократії в Україні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, відповідають вимогам до такого виду досліджень та мають високий рівень обґрунтованості. Особливістю роботи є професійне вирішення автором низки наукових завдань, що сприяло реалізації поставленої мети дослідження. Дисертантом обрано адекватну структурно-логічну схему дослідження, де кожен наступний розділ чи підрозділ органічно пов'язаний із попереднім і доповнює його. Викликає довіру до наукового доробку автора широта використаної джерельної бази за темою дисертації. Дослідження виконано у відповідності до предметної спрямованості наукової спеціальності 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право, а також з урахуванням пріоритетних напрямів розвитку

правової науки на 2016–2020 роки, що були визначені у Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів

Ознайомлення зі змістом дисертації, основними публікаціями та авторефератом дозволяє визнати, що мету дослідження виконано. Це знайшло відображення в основних положеннях роботи, які сформульовані автором особисто і характеризуються певною науковою новизною.

вперше:

- запропоновано та обгрунтовано поділ форм безпосередньої демократії виходячи з комплексного критерію, що включає історичне підґрунтя, значущість для ефективного народного волевиявлення, поширеність у практиці, типовість для конкретної правової системи та ступінь законодавчої урегульованості. На типові (основні) форми, що характерні для більшості демократичних правових систем, є основними виразниками волі народу та мають високий рівень правового урегулювання, та нетипові (допоміжні) форми безпосередньої демократії, що, враховуючи особливості різних правових систем, не є типовими засобами реалізації народом своєї влади та виконують при цьому більшою мірою допоміжну роль у його безпосередньому владному волевиявленні;

- впроваджено у категоріальний апарат конституційного права термін «морфогенез форм безпосередньої демократії» та розкрито його зміст, зокрема визначено етапи становлення та розвитку нетипових (допоміжних) форм прямого народовладдя, а також розроблено морфогенетичний підхід до аналізу форм та проявів безпосередньої демократії, який дозволяє визначити стан їх розвитку, значення та перспективи реалізації;

- запропоновано розглядати прояви безпосередньої демократії як діяльність суспільства, що полягає у вираженні його волі, спрямованої на здійснення безпосереднього впливу на владні відносини та їх результати, проте не набула достатніх ознак форм прямого народовладдя;

удосконалено:

- поняття безпосередньої демократії, у том числі, як соціальної системи, форми якої виступають засобами комунікативного зв'язку між суспільством та владою;

- підходи до визначення та класифікації форм безпосередньої демократії, а також визначення кола її суб'єктів із точки зору застосування широкого та вузького підходів;

- розуміння сутності електронної демократії, зокрема запропоновано виділити таку важливу її складову, як пряму електронну демократію, котру необхідно розглядати як самостійну нетипову (допоміжну) форму безпосередньої демократії, а також звернено увагу на велике значення конструктивної участі громадян у соціальних мережах в процесі реалізації права народу на владу;

- систему принципів, що покладені в основу реалізації різноманітних форм прямого народовладдя;

- підходи до конституційної реформи, направленої на децентралізацію влади та забезпечення практичної реалізації народом влади, джерелом якої він є, а саме зазначено про важливість забезпечення громадян реальною можливістю безпосередньої участі в прийнятті владних рішень;

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях

Основні наукові положення і висновки дисертації висвітлено у 12 наукових працях, 6 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, у тому числі 1 стаття у зарубіжному науковому виданні. Кількість, обсяг та зміст друківаних праць дають підстави для публічного захисту дисертації.

Практичне значення роботи

Висновки повністю відповідають сформульованим завданням та змісту самої роботи та впливають із її основних положень. Одержані внаслідок проведеного дослідження висновки та сформульовані рекомендації можуть

бути покладені в основу конституційної реформи, пов'язаної із децентралізацією владних правовідносин, розширенням кола форм безпосередньої демократії та вдосконаленням механізмів їх практичної реалізації.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам

Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 221 сторінку. Перелік використаних джерел містить 236 найменувань. Структура дисертації логічно побудована і сприяє розкриттю теми дослідження, виконанню поставлених завдань.

Дисертація та автореферат оформлені відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України, що висуваються до такого роду наукових робіт. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Найбільш фундаментальними та цінними з наукової та практичної точки зору положеннями дисертації є висновки, що стосуються: авторського підходу до поняття безпосередньої демократії, окреслення кола суб'єктів прямого народовладдя та принципів реалізації його форм.

Науковий фундамент роботи становить аналіз ознак та особливостей сучасних форм безпосередньої демократії та існуючих підходів до їх класифікації. Запропоновано комплексний критерій класифікації, що охоплює історичне підґрунтя, значущість для ефективного народного волевиявлення, поширеність у практиці, типовість для конкретної правової системи та ступінь законодавчої урегульованості, за яким усі форми прямого народовладдя поділяються на типові (основні) та нетипові (допоміжні). Вибори та референдум розглядаються як основні форми. До нетипових форм віднесено інші форми прямого народовладдя, що, враховуючи особливості різних правових систем, не є типовими та виконують більшою мірою допоміжну роль в реалізації народом свого права на владу. Зроблено

висновок про те, що саме група нетипових (допоміжних) форм набуває все більшого значення, оскільки без їх допоміжного впливу на суспільні правовідносини стає все менш можливою повноцінна реалізація народом своєї влади. Встановлено, що нетипові (допоміжні) форми прямого народовладдя дозволяють народу виразити, донести та втілити свою волю з максимально широкого кола питань, як місцевого так і загальнодержавного значення. Такі форми безпосередньої демократії виконують важливу захисну та контрольну функцію від посягань держави на народний суверенітет.

Автором виділено та фундаментально проаналізовано нетипові (допоміжні) форми безпосередньої демократії, що реалізуються шляхом зборів (загальні збори громадян за місцем проживання, громадські слухання, мітинги, демонстрації, пікети тощо) та шляхом звернення громадян (петиції та місцеві ініціативи). Встановлено, що їх ефективність обернено пропорційна населенню територіальної одиниці, в межах яких вони реалізуються.

Дисертантом обрано сучасний напрямок наукового дослідження та розкрито сутність, зміст та значення особливої технократичної форми прямого народовладдя – прямої електронної демократії, сутність якої полягає у використанні інформаційно-комунікативних технологій із метою безпосереднього вираження громадянами своєї волі в режимі онлайн та втілення її у життя. Пряма електронна демократія характеризується високим ступенем інтерактивності. Вона дозволяє зробити процес реалізації народом своєї влади безперервним. Запропоновано розглядати її як складову електронної демократії. Остання є новою формою демократії, яка посідає дещо відокремлене від прямої та представницької демократії місце, проте проникає у систему обох цих форм.

Надважливим підсумком роботи є сформульовані пропозиції щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання безпосередньої демократії в Україні. Запропоновано ряд точкових змін до Конституції України, а також сформульовано мету та значення розробки спеціалізованого

законодавчого акту – Закону України «Про безпосереднє здійснення влади українським народом», який має визначити основні засади реалізації нетипових (допоміжних) форм безпосередньої демократії, а також запропоновано основу його майбутньої структури.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Загалом дисертаційне дослідження здійснено на високому науково-теоретичному рівні. Проте, оскільки деякі його положення є дискусійними, що пов'язано з означенням дисертантом власної позиції окремих досліджуваних проблем, варто зробити певні уточнення, зауваження та рекомендації з метою подальшого вдосконалення обумовленої проблематики.

По-перше, під час проведення аналізу історії розвитку та становлення різноманітних форм безпосередньої демократії слід з'ясувати можливість здійснення більш детальної періодизації у межах виділеної автором давньої (архаїчної) моделі безпосередньої демократії. Додаткової уваги слід приділити історії правового забезпечення функціонування системи форм безпосередньої демократії. Обґрунтовуючи сталість закономірностей морфогенезу нетипових (допоміжних) форм безпосередньої демократії, доцільно було б розширити перелік прикладів зародження, виникнення та розвитку таких форм на різних історичних етапах.

По-друге, обмеженою в обґрунтуванні виглядає позиція автора щодо складових елементів прямої електронної демократії. Потребує більш детального роз'яснення бачення дисертанта сутності прямої електронної демократії як окремої форми безпосередньої демократії. Чи можна вважати її формою безпосередньої демократії, у той час, як її складовими елементами автор фактично визначає інші форми прямого народовладдя, зокрема електронні петиції, онлайн ініціативи, електронні обговорення та ін.?

По-третє, автором допущено надмірне заглиблення у питання технологічного забезпечення реалізації нетипових (допоміжних) форм демократії. Пропозиції щодо необхідності розроблення державних програм із

дослідження можливостей деяких технологій хоча і є слушними, проте суттєво виходять за межі предмета дослідження.

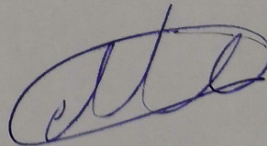
Загалом висловлені зауваження і побажання не применшують загальної високої оцінки рівню виконання дисертаційної роботи, її теоретичної цінності та практичної значущості.

Висновок

Таким чином, кандидатська дисертація «Нетипові (допоміжні) форми безпосередньої демократії: теорія та конституційно-правове регулювання» виконана на належному рівні, є завершеною, оригінальною та самостійною науковою працею, у якій отримано нові результати в галузі конституційного права. Дана дисертаційна робота відповідає вимогам п.п. 9, 11 «Порядку присудження наукових ступенів», щодо кандидатських дисертацій, а її автор – Михайлов Михайло Борисович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

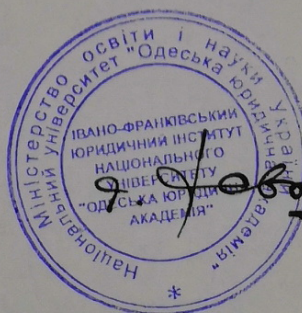
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
та кримінології Івано-Франківського
юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Магновський І.І.

Підпис засвідчую:

Директор Івано-Франківського
юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»
кандидат юридичних наук

Савчук Р.М.